

Evolving Expressions of Freedom

Rabbi Ari Kahn

adk1010@gmail.com

1. רמב"ם הלכות חמץ ומצה נוסח ההגדה

נוסח ההגדה שנהגו בה ישראל בזמן הגלות, כפי הוא: מתחיל על כוס שני ואומר, בבהילו יצאנו ממצרים. הא לחמא עניא, דאכלו אבהתנא דנפקו מארעא דמצרים. כל דכפין, ייתי וניכול; וכל דצריך לפסח, ייתי ויפסח. שתא הכא, לשנה הבאה בארעא דישראל; שתא הדא עבדי, לשתא דאתיא בני חורי.

2. משנה מסכת פסחים פרק י:ד

מזגו לו כוס שני וכאן הבין שואל אביו. ואם אין דעת בבן אביו מלמדו, מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות, שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה, הלילה הזה פלו מצה. שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות, הלילה הזה מרור. שבכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי שלוק ומבשיל, הלילה הזה פלו צלי. שבכל הלילות אנו מטבילין פעם אחת, הלילה הזה שתי פעמים. ולפי דעתו של בן, אביו מלמדו. מתחיל בגנות ומסיים בשבח, ודורש מארמי אוכד אבי, עד שיגמור כל הפרשה כלה:

3. תלמוד ירושלמי מסכת פסחים פרק י הלכה ד

מתני' מזגו לו כוס שני, וכאן הבין שואל אם אין דעת בבן לשאול, אביו מלמדו, מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות, שבכל הלילות אנו מטבילין פעם אחת והלילה הזה שתי פעמים שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה, והלילה הזה פלו מצה. שבכל הלילות אוכלין בשר צלי, שלוק, ומבשיל, והלילה הזה פלו צלי. ולפי דעתיה של בן, אביו מלמדו

4. רמב"ם הלכות חמץ ומצה פרק ז הלכה יב

אכילת מרור אינה מצנה מן התורה בפני עצמה, אלא תלויה היא באכילת הפסח: שמצות עשה אחת לאכל בשר הפסח, על מצה ומרורים. ומדברי סופרים, לאכל המרור לבדו בלילה זה, אפלו אין שם קרבן פסח.

5. רמב"ם הלכות קרבן פסח פרק ח הלכה א - ב

הלכה א- אכילת בשר הפסח בלילי חמשה עשר--מצות עשה, שנגמור "ואכלו את-הבשר, בלילה הזה: צלי-אש ומצות, על-מררים יאכלהו" (שמות יב, ח).

הלכה ב - ואין מצה ומרור מעפבין; אם לא מצאו מצה ומרור, יוצא ידי חובתו באכילת בשר הפסח לבדו. אבל מרור בלא פסח--אינו מצנה, שנגמור "על-מררים יאכלהו".

6. תלמוד בבלי מסכת פסחים דף קכ עמוד א

אמר רבא: מצה בזמן הזה דאורייתא ומרור דרבנן. - ומאי שנא מרור דכתיב על מצות ומררים בזמן דאיכא פסח - יש מרור, ובזמן דליכא פסח - ליכא מרור. מצה נמי הא כתיב על מצות ומררים! - מצה מיהדר הדר ביה קרא בערב תאכלו מצת. ורב אחא בר יעקב אמר: אחד זה ואחד זה דרבנן. - אלא הכתיב בערב תאכלו מצת! - ההיא מיבעי ליה לטמא ושהיה בדרך רחוקה. דסלקא דעתך אמינא: כיון דפסח לא אכלי - מצה ומרור נמי לא ניכול, קא משמע לן.

7. הגדה אמרי שפר נצי"ב

אמרי שפר

כהא¹ לחמא עניא וכו'. הוספה והקדמה זו לגוף ההגדה נתחדשה בבבל, וסופה יוכיח - "השתא הכא וכו'", וכן מוכח מהא דהלשון ארמית³. וכן כתב הרמב"ם בתחילת סדר ההגדה: נוסח ההגדה שנהגו בה ישראל בזמן הגלות כך הוא - מתחיל על כוס שני ואומר: בבהילו יצאנו ממצרים⁴. הא לחמא עניא וכו'. וענין הוספה זו ביחוד לזמן הגלות הוא על פי המקרא בפרשת ראה (דברים טז, ג): "לא תאכל עליו חמץ, שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני, כי בחפזון יצאת מארץ מצרים, למען תזכור את יום וגו'", ואיתא במסכת פסחים (כתב, דהאי קרא אתי לקובעו חובה אפילו בזמן הזה הוא דאתא⁵. ומה שקראה הכתוב כאן "לחם

וטעמו של החילוק בין פסח מצרים לפסח דורות יבואר לפנינו בפנים ההגדה במאמר 'רבן גמליאל היה אומר, כל שלא אמר וכו' - שבעיקר סיפור יציאת מצרים יש נפקא-מינה בין הזמן שבית המקדש קיים וישראל יושבים על אדמתם, לבין הזמן הזה שישראל מפוזרים בגלות בארץ לא להם. דבזמן שבית המקדש קיים היה עיקר סיפור יציאת מצרים על הפסח - מה שהוא בא להזכירנו שפסח ה' על בתי בני ישראל במצרים³³, אבל על דבר המצה לא היה רוב דברים כי אם אות תודה על שגאל ה' את אבותינו³⁴. מה שאין כן בזמן הזה³⁵ עיקר סיפור יציאת מצרים בא על המצה - מה שהיא באה להזכירנו "כי בחיפזון יצאת מארץ מצרים" (דברים טז, ג)³⁶, וענין עליו דברים הרבה³⁷ של "בחיפזון"³⁸ כמו שיבואר שם³⁹.

8. שמות פרק יב פסוק כד - כז (פרשת בא)

(כד) וישמרתם את הדבר הזה לתקולת ולבניד עד עולם: (כה) והיה כִּי-תבאו אל־הארץ אשר יתן ה' לְכֶם כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר וישמרתם את העבדה הזאת: (כו) והיה כִּי־יאמרו אליכם בניכם מה העבדה הזאת לְכֶם: (כז) ואמרתם זבח־פסח הוא לה' אֲשֶׁר פָּסַח עַל־בְּתֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹ אֶת־מִצְרַיִם וְאֶת־בְּתֵינֵנוּ הִצִּיל וַיִּקַּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲוּ:

9. רש"י שמות פרשת בא פרק יב פסוק כז

ויקד העם. על בשורת הגאולה וביאת הארץ ובשורת הבנים שיהיו להם:

10. שמות פרק יג פסוק ה (פרשת בא)

(ח) והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים:...(יז) והיה כִּי־ישאלך בנו מחר לאמר מה־זאת ואמרת אליו בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ ה' מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים:

11. רש"י שמות פרק יג

ה - את העבדה הזאת. של פסח; והלא כבר נאמר למעלה "והיה כי תבאו אל הארץ וגו'", ולמה חזר ושנאה? בשביל דבר שנתחדש בה, בפרשה ראשונה נאמר "והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבדה הזאת לְכֶם" — **בבן רשע הכתוב מדבר שהוציא את עצמו מן הכלל**, וכאן "והגדת לבנה" — **בבן שאינו יודע לשאול**, והכתוב מלמד, שתפתח לו אתה בדברי אגדה המושכין את הלב (מכילתא):...**ח- בעבור זה**. בעבור שאקיים מצותיו, פגון פסח מצה ומרור הקלו: **עשה ה' לי**. רמז תשובה לבן רשע, לומר עשה ה' לי, ולא לה, שאלו היית שם לא היית כדאי לגאול (מכילתא):

12. דברים פרק ו

(כ) כִּי־ישאלך בנו מחר לאמר מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו אתכם: כא ואמרת לבנה עבדים היינו לפרעה במצרים ויציאנו ה' ממצרים ביד חזקה:...

13. ההגדה של פסח

מה נשפנה הלילה הזה, מכל הלילות? שבכל הלילות, אין אנו מטבילין אפלו פעם אחת; והלילה הזה, שתי פעמים. שבכל הלילות, אנו אוכלים חמץ ומצה; והלילה הזה, פלו מצה. שבכל הלילות, אנו אוכלים שאר ירקות; והלילה הזה, מרורים. שבכל הלילות, אנו אוכלין בין יושבין ובין מסבין; והלילה הזה, פלנו מסבין. **עבדים היינו**, לפרעה במצרים; ויציאנו ה' אלהינו משם, ביד חזקה ובזרוע נטויה. ואלו לא גאל הקדוש ברוך הוא את אבותינו ממצרים, עדין אנו ובנינו ובני משפחתנו היינו לפרעה במצרים. ואפלו פלנו חקמים, פלנו נבונים, פלנו יודעים את התורה--מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים; וכל המאריך ביציאת מצרים, הרי זה משבח. **מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבה ורבי טרפון**, שהיו מסבין בבני ברק; והיו מספרין ביציאת מצרים פל אותו הלילה, עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם, רבותינו, הגיע זמן קרית שמע שלשחריית. אמר להם רבי אלעזר בן עזריה, הרי אני כבן שבעים שנה, ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות, עד שדַרְשָׁה בן זומא: שִׁנְאַמַר "למען תזכר את-יום צאתך מארץ מצרים, פל ימי חַיִּיד" (דברים יט, ג). "ימי חַיִּיד", הגימט; "פל ימי חַיִּיד", הלילות. וחקמים אומרים "ימי חַיִּיד", העולם הזה; "פל ימי חַיִּיד", להביא את ימות המשיח. ברוך המקום שנתן תורה לישראל עמו, ברוך הוא. **פנגד ארבעה בנים דברה תורה--אחד חכם, ואחד רשע, ואחד תם, ואחד שאינו יודע לשאל**. חכם, מה הוא אומר--"מה העדות והחקים והמשפטים, אשר צוה ה' אלהינו, אתכם?" (דברים יב, ג). אף אתה אמר לו **כהלפת הפסח, אין מפטירין אחר הפסח אפיקימון**. רשע, מה הוא אומר--"מה העבדה הזאת, לְכֶם?" (שמות יב, כו). "לְכֶם", ולא לו. ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל וכפר בעיקר, אף אתה הקהה את שניו ואמר לו: "בעבור זה, עשה ה' לי, בצאתי, ממצרים" (שמות יג, ח)--"לי", ולא לו; אלו היה שם, לא היה נגאל. תם, מה הוא אומר--"מה-זאת?" (שמות יג, יד). "ואמרת אליו--בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ ה' מִמִּצְרַיִם, מִבֵּית עַבְדִּים" (שם). ושאינו יודע לשאל, את פתח לו--שִׁנְאַמַר "והגדת לבנה, ביום ההוא לאמר: בעבור זה, עשה ה' לי, בצאתי, ממצרים" (שמות יג, ח). "והגדת לבנה", יכול מראש החדש - תלמד לומר "ביום ההוא". אי "ביום ההוא", יכול מבעוד יום--תלמד לומר "בעבור זה", לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מנחמים לפניך.

14. תלמוד בבלי מסכת פסחים דף קטז/א

משנה - מזגו לו כוס שני, וכאן הבן שואל אביו. **ואם אין דעת בבן, אביו מלמדו**, מה נשפנה הלילה הזה מכל הלילות, שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה, הלילה הזה פלו מצה. שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות, הלילה הזה מרור. שבכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי, שלוק, ומבשל, הלילה הזה פלו צלי. שבכל הלילות אנו מטבילין פעם אחת, הלילה הזה שתי פעמים. ולפי דעתו של בן, אביו מלמדו. מתחיל בגנות ומסיים בשבח, ודורש מארמי אוכד אבי, עד שייגמור פל

הַפְּרִשָּׁה כְּלָה: גַּמְרָא תְּנוּ רַבָּנָן חֲכָם בְּנוֹ שׁוֹאֵלוֹ וְאִם אֵינוֹ חֲכָם אֶשְׁתּוֹ שׁוֹאֵלְתוֹ וְאִם לֹא הוּא שׁוֹאֵל לְעַצְמוֹ וְאֶפְלוּ שְׁנֵי תַלְמִידֵי חֲכָמִים שְׂיֻדְעִין בְּהַלְכוֹת הַפְּסָח שׁוֹאֵלִין זֶה לְזֶה: מָה נִשְׁפָּטָה הַלֵּילָה הַזֶּה מִכָּל הַלֵּילוֹת שֶׁבְּכָל הַלֵּילוֹת אָנוּ מְטַבֵּילִין פַּעַם אַחַת הַלֵּילָה הַזֶּה שְׁתֵּי פַעַמִּים:

15. תוספתא מסכת פסחים פרק י

(ח) אֵין מְפַטְרִין אַחַר הַפְּסָח [אַפִּיקוֹמָן] כְּגוֹן [אַגוּזִים] תְּמָרִים [וּקְלִיּוֹת] חֲזֵב אָדָם [לְעַסֵּק בְּהַלְכוֹת הַפְּסָח] כָּל הַלֵּילָה אֶפְלוּ בֵּינוֹ לְבֵין בְּנוֹ אֶפְלוּ בֵּינוֹ לְבֵין עַצְמוֹ אֶפְלוּ בֵּינוֹ לְבֵין תַּלְמִידוֹ מַעֲשֶׂה בְּרַבָּן גַּמְלִיאֵל וְזִקְנִים שֶׁהָיוּ מְסִבִּין בְּבֵית בִּיתוֹס בֶּן זִוְנִין בְּלֵד וְהָיוּ [עֹסְקִין בְּהַלְכוֹת הַפְּסָח] כָּל הַלֵּילָה עַד קְרוֹת הַגָּבֵר הַגְּבִיהוּ מְלַפְּנֵיהֶם וְנוֹעְדוּ וְהִלְכוּ [לְהָן] לְבֵית הַמְדַרְשׁ אִיזוֹ הִיא בְּרַפְת הַפְּסָח בְּרוּף אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצָנְנוּ לְאַכֵּל הַפְּסָח אִיזוֹ בְּרַפְת הַזֶּבַח בְּרוּף אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצָנְנוּ לְאַכֵּל הַזֶּבַח:

16. מכילתא דרבי ישמעאל בא - מס' דפסחא בא פרשה יח ד"ה והיה כי

נִמְצָאת אֹמֵר אַרְבַּעָה בָּנִים הֵם אֶחָד חֲכָם וְאֶחָד רִשָּׁע וְאֶחָד תָּם וְאֶחָד שְׂאִינוֹ יוֹדֵעַ לְשֹׂאֵל. חֲכָם מָה הוּא אֹמֵר מָה הַעֲדוֹת וְהַחֲקִים וְהַמְשַׁפְּטִים אֲשֶׁר צָנָה ה' אֱלֹהֵינוּ אוֹתָנוּ אֵף אַתָּה פָּתַח לוֹ בְּהַלְכוֹת הַפְּסָח אֵין מְפַטְרִין אַחַר הַפְּסָח אַפִּיקוֹמָן. רִשָּׁע מָה הוּא אֹמֵר מָה הַעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם לָכֶם וְלֹא לוֹ וּלְפִי שֶׁהוֹצִיא אֶת עַצְמוֹ מִן הַכָּל וְכִפֵּר בְּעַקֵּר אֵף אַתָּה הִקְהָה אֶת שְׁנָיו וְאָמַר לוֹ בְּעֵבוֹר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם - שְׁמוֹת יג:ח - לִי וְלֹא לָךְ אֱלוֹ הָיִיתָ שָׁם לֹא הָיִיתָ נִגְאָל.

17. תלמוד ירושלמי פסחים פרק י דף לו עמוד ד/ה"ד

גַּמ' תְּנִי ר' חִיָּה כְּנֶגֶד אַרְבַּעָה בָּנִים דִּיבְרָה תוֹרָה בֵּין חֲכָם בֶּן רִשָּׁע בֶּן טִיפֵּשׁ בֶּן שְׂאִינוֹ יוֹדֵעַ לְשֹׂאֵל. בֶּן חֲכָם מָהוּ אֹמֵר מָה הַעֲדוֹת וְהַחֲקִים וְהַמְשַׁפְּטִים אֲשֶׁר צָנָה ה' אֱלֹהֵינוּ אוֹתָנוּ אֵף אַתָּה אָמַר לוֹ בְּחֻזֵק יָד הוֹצִיאָנוּ ה' מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים. בֶּן רִשָּׁע מָהוּ אֹמֵר מָה הַעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם מָה הַטּוֹרַח הַזֶּה שְׂאֵתָם מְטַרִיחִין עֲלֵינוּ בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה מִכִּינֵן שֶׁהוֹצִיא אֶת עַצְמוֹ מִן הַכָּל אֵף אַתָּה אָמַר לוֹ בְּעֵבוֹר זֶה עָשָׂה ה' לִי עָשָׂה לְאוֹתוֹ הָאִישׁ לֹא עָשָׂה. אֵילוּ הָיָה אוֹתוֹ הָאִישׁ בְּמִצְרַיִם לֹא הָיָה רְאוּי לְהִגָּאֵל מִשָּׁם לְעוֹלָם. טִיפֵּשׁ מָה אֹמֵר מָה זֹאת אֵף אֶת לְמַדוֹ הַלְכוֹת הַפְּסָח שְׂאִין מְפַטְרִין אַחַר הַפְּסָח אַפִּיקוֹמָן שְׁלֵא יְהִי עוֹמֵד מִחֲבוּרָה זוֹ וְנִכְנַס לְחֲבוּרָה אַחֲרָת. בֶּן שְׂאִינוֹ יוֹדֵעַ לְשֹׂאֵל אֶת פְּתַח לוֹ תַחֲיִלָּה א"ר יוֹסֵה מְתַנִּיתָ אֶמְרָה בֶּן אִם אֵין דַּעַת בְּבִין אֲבִיו מְלַמְדוֹ.

18. שמות פרק ו פסוק ו - ח (פרשת וארא)

(ו) לָכֵן אָמַר לְבְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲנִי ה' וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִפַּתַּח סְבִלַת מִצְרַיִם וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מֵעַבְדֵיכֶם וְנִגְאֵלְתִּי אֶתְכֶם בְּנִרוֹעַ נְטוּיָה וּבְשִׁפְטִים גְּדוֹלִים: (ז) וְלִקְחֹתִי אֶתְכֶם לִי לְעָם וְהִנֵּיתִי לָכֶם לְאֱלֹהִים וַיִּדְעוּתָם כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם הַמוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סְבִלֹת מִצְרַיִם: (ח) וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נְשָׂאתִי אֶת־יָדִי לָתֵת אֹתָהּ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלִיַּעֲקֹב וְנִתַּתִּי אֹתָהּ לָכֶם מוֹרְשָׁה אֲנִי ה':

19. תלמוד בבלי מסכת פסחים דף קיח עמוד א

תְּנו רַבָּנָן: רַבִּיעֵי גוֹמֵר עֲלִיו אֶת הַהִלֵּל, וְאוֹמֵר הַלֵּל הַגְּדוֹל, דְּבַרֵּי רַבִּי טְרַפּוֹן, וַיֵּשׁ אֹמְרִים: ה' רַעִי לֹא אַחֲסֵר.

20. רש"י מסכת פסחים דף קיח עמוד א

הַכִּי גְרַסִּין: רַבִּיעֵי גוֹמֵר עֲלִיו אֶת הַהִלֵּל, וְאוֹמֵר עֲלִיו הַלֵּל הַגְּדוֹל שֶׁהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא יוֹשֵׁב בְּרוֹמוֹ שֶׁל עוֹלָם כּו' - דְּכַתִּיב הוֹדוּ לַאלֹהִים הַשָּׁמַיִם נוֹתֵן לֶחֶם לְכָל בֶּשֶׂר, וְהִינּוּ דְבַר גְּדוֹל.

21. רשב"ם מסכת פסחים דף קיח עמוד א

ה"ג ת"ר רביעי גומר עליו את ההלל ואומר עליו הלל הגדול:

22. רי"ף מסכת פסחים דף כו עמוד ב

ת"ר * חמישי אומר עליו הלל הגדול דברי רבי טרפון וי"א ה' רועי לא אחסר

23. ר"ן (על הרי"ף) מסכת פסחים דף כו עמוד ב

חֲמִישִׁי אֹמֵר עֲלִיו הַלֵּל הַגְּדוֹל ד"ר טְרַפּוֹן. כְּתַב הַר"ז הַלּוִי ז"ל דר' טְרַפּוֹן אִמְתַּנִּי פְּלִיג דַּתְנָן וְלֹא יַפְחַתוּ לוֹ מַד' כּוֹסוֹת שֶׁל יֵין וּר' טְרַפּוֹן ס"ל דַּחֲמִשָּׁה נִינְהוּ וְעַל הַחֲמִישִׁי אֹמֵר הַלֵּל הַגְּדוֹל וּלְפ"ז לֹא קִי"ל כּו' טְרַפּוֹן וְלֹא נִהִירָא דַאי בְּרִיתָא פְּלִיגָא אִמְתַּנִּי הוּוּ לִיה לְמַתְנִי בְּגַמְרָא מְנִי מַתְנִי לֹא ר' טְרַפּוֹן וְלֹא יֵשׁ אֹמְרִים דְּהַכִּי אֹרַחָא דַתְלַמוּדָא וְעוֹד דַּאִם אִיתָא דְּהַכִּי הוּא הִיכִי אִפְשָׁר דְּלֹא אִשְׁתַּמִּיט חַד תְּנָא לְמַתְנִי וְלֹא יַפְחַתוּ לוֹ מַד' כּוֹסוֹת שֶׁל יֵין ר' טְרַפּוֹן אֹמֵר חֲמִשָּׁה וְעוֹד דַּמְדַּשְׁקֵלִי וְטָרוּ אֹמְרָאֵי בְּדַר' טְרַפּוֹן אֲלֵמָא הִלְכְּתָא כּוֹוֹתִיה וְסוּגִיין דִּי כִּי עֲמוּד * בְּכוּלֵי פְּרָקִין רִיהֵטָא [דד' כּוֹסוֹת נִינְהוּ וְלֹא חֲמִשָּׁה אֲלֵא וְדַאי כְּדַבְרֵי הַגְּאוּנִים ז"ל עִיקָר] דד' כּוֹסוֹת חוּבָה וְחֲמִישִׁי רִשׁוֹת וְאִם רִצָּה לְשַׁתּוֹת אֹמֵר עֲלִיו הַלֵּל

הגדול אי נמי דמצוה מן המובחר לשתות כוס חמישי ולומר עליו הלל הגדול והיינו לישנא דאומר עליו הלל הגדול וכך מטין דברי הרמב"ם ז"ל בפרק אחרון מהלכות חמץ ומצה:

24. רמב"ם הלכות חמץ ומצה פרק ח הלכה י

ואחר כך נוטל ידיו, ומברך ברכת המזון על כוס שלישי, ושותהו. ואחר כך מוזג כוס רביעי, וגומר עליו את ההלל; ואומר עליו ברכת השיר, והיא יהללוה' אלהינו כל מעשיך ומברך בורא פרי הגפן ואינו טועם אחר כך כלום, כל הליכה חוץ מן המים. **ויש לו למזג כוס חמישי, ולומר עליו הלל הגדול--והוא מ'הודו לה' פי-טוב" (תהילים קלו,א), עד "על נהרות, בבל" (תהילים קלו,א). וכוס זה אינו חובה, כמו ארבע הפוסות.** ויש לו לגמר את ההלל בכל מקום שירצה, אף על פי שאינו מקום סעודה.

25. ראב"ד - תשובות ופסקים סימן נד

גרסינן בירושלמי ארבעה כוסות הללו כנגד ארבע גאולות שנאמרו במצרים והוצאתי וכו' ור' טרפון היה מביא חמישי כנגד והבאתי

26. כתוב שם לראב"ד מסכת פסחים דף כו עמוד ב

כתוב שם: וקיימא לן כתנא דידן דלית ליה אלא ארבעה כוסות וכו' וכן אם רצה לשתות כוסות הרבה. אמר אברהם: זה לא ידע על מה הוקבעו, ובודאי יש סמך למנהג הזה מדברי רבי טרפון שאמר [פסחים דף קיח. כגירסת ר"ח והרי"ף] חמישי אומר עליו הלל הגדול ומצוה לעשות כדבריו. והד' כוסות סמכוה באגדה כנגד ד' גאולות, ולקחתי וגאלתי והצלתי והוצאתי, והה' כבר סמכוהו בהגדה כנגד והבאתי. ותנא קמא נמי לא יפחתו לו מד' כוסות קאמר אבל המוסיף עליהם חמישי הרי זה משובח. ומדקאמר אומר עליו הלל הגדול בלא אמירה לא שתי ליה. ויש טעם בדבר בזמן שהיה פסח כדי שלא ימשכו אחר השתיה ויניחו אכילת הפסח לנותר, ועכשו שאין פסח נמי כדי שיהא היכר לד' כוסות שכנגד הגאולה, כי כל מה שאדם שותה תוך סעודתו אין בו היכר לחירות לפי שהוא צורך האכילה, ובכל מה שישתה לא יפטר מד' כוסות אלא אם כן ישתה אותם שלא בשעת הסעודה, וטעם יפה הוא וראוי לסמוך עליו ולא להלעיג על המנהגות. וכן כתב רבינו נסים על ענינים אחרים.

27. רא"ש מסכת פסחים פרק י סימן לג

ת"ר כוס חמישי אומרים עליו הלל הגדול דברי רבי טרפון. וי"א ה' רועי לא אחסר. ורשב"ם גורס רביעי אומרים עליו הלל הגדול דכוס חמישי מאן דכר שמיה. ואם בא לומר כוס חמישי רשות ואם ירצה יעשה כוס חמישי הכי הוה ליה למימר הרוצה לעשות כוס חמישי אומר עליו הלל הגדול. אבל לפי גירסת הספרים משמע דלר' טרפון וי"א כוס חמישי הוה ליה חובה ונהגו העולם לעשות רשות. וכן כתב ה"ר יוסף טוב עלם ז"ל שאם הוא תאב לשתות יעשה כוס חמישי. ... ותימה דמנלן הא דלקמן לא קאמר אלא דאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן היינו שלא לאכול אבל למשתי שרי. וכן נמי מדפריש בירושלמי דבין שלישי לרביעי לא ישתה משום דשמא ישתכר. מכלל דאי לאו חיישינן לשכרות היה מותר לשתות. ומנהג פשוט הוא שלא לשתות יין ופי' הר"ם ז"ל טעם למנהג לפי שחייב אדם לעסוק כל הלילה בהלכות פסח וביציאת מצרים לספר בנסים ובנפלאות שעשה לנו הקדוש ברוך הוא ולאבותינו עד שתחטפנו שינה ואם ישתה ישתכר. והכי אמרינן בתוספתא (פ"י) חייב אדם לעסוק בהלכות פסח וביציאת מצרים כל הלילה. וזה ששינו מעשה בר' אליעזר ור' יהושע שהיו מסובין בבני ברק והיו מספרים ביציאת מצרים כל הלילה וכו'. אבל בכוס רביעי התירו שיש לו סמך מן הפסוק כנגד ולקחתי אתכם:

28. מרומי שדה מסכת פסחים דף קיח עמוד א

ת"ר רביעי גומר עליו את ההלל. ונוס' הגאונים כוס חמישי. עי' בהרא"ש ובהר"ח ז"ל. ואינו חובה אלא מצוה, והוא משום דיש לשון חמישי, וידעתם כי אני ה', וזהו השגת רוח"ק וידיעת ה' שאינו לכל ישראל, משו"ה אינו חובה. והשתא אין זה הכוס, כי אין לנו רוח"ק עד שיבא אליהו, ונקרא כוס של אליהו:

29. תורה תמימה הערות שמות פרק ו הערה ה

... ומה שלא תקנו כוס הודאה לענין והבאתי אתכם אל הארץ, דאין לומר מפני שאינו מענין הגאולה, שהרי כמו כן תקנו לענין ולקחתי אתכם לי לעם שהוא ג"כ אינו מענין הגאולה י"ל פשוט מפני שבהיותנו עתה בגלות והארץ מסורה בידי זרים אי אפשר לישא כוס יין על זה. ואולי לזכר זה תקנו כוס מיוחד לשמו של אליהו לזכרון ורמז שאנו מקוים לביאתו ולתחיית האומה והארץ ב"ב: